

és Dél-Európa nagy részében. Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy a nők munkaerő-piaci integrálódása a család létrehozásának egyik kulcsfontosságú tényezője, bár késleltetheti az első gyermekvállalást. Közép- és Kelet-Európában, valamint – kisebb mértékben – Dél-Európa országaiban a nők munkavállalása nem szükségszerűen segíti a gyermek vállalását, amit a gyermekgondozási lehetőségek hiányosságai, a nemi szerepekre és a családra vonatkozó merevebb normák, valamint a bizonytalan munkaerő-piaci helyzet magyaráznak. Így ezekben az országokban hiába volt sikeres egy nő belépése a munkaerőpiacra, attól tarthat, hogy a szülés miatt elveszítheti az állását, míg azok, akik nem dolgoznak, nem rendelkeznek a családalapításhoz szükséges anyagi háttérrel.

A szerzők kutatásaik alapján kijelentik, hogy azok a politikai intézkedések, amelyek támogatják a foglalkoztatást, valamint a szülők számára a munkavégzés és a családi élet összehangolását, a szülések elhalasztása ellenére potenciális elősegítői a termékenység növekedésének (már amennyiben a későbbre halasztás a női termékenység biológia határain belül történik). Az utóbbi idők vizsgálatai valóban arra utalnak, hogy az ilyen intézkedések fontos meghatározói a TFR pozitív irányú változásának.

Az elemzés kiterjesztésének egyik lehetősége, hogy a szülések előfordulásának előreszámításánál figyelembe veszik a nők iskolai végzettségét, gazdasági aktivitását és az egészségügyi intézmény minőségét. Ezzel akár azt a hipotézist is igazolni lehet, amely szerint bizonyos feltételek mellett a szülés elhalasztása a jelenleg szülőképes korban lévő kohorszok esetében akár magasabb termékenységi szintet is eredményezhet.

Az EU-SILC adatkészlete egyedülálló lehetőséget nyújt az ilyen jellegű elemzésekre, az országok széles körét érintő, harmonizált társadalmi-gazdasági mérésekre. Ugyanakkor az EU-SILC kevésbé alkalmas a demográfiai elemzésekre, amennyiben a szülési eseményekről hiányos adatok keletkezhetnek a termékenység megfigyelését érintő lemorzsolódás miatt. Egyes szerzők viszont nemrég kimutatták, hogy az országok nagy részében a lemorzsolódás nem okoz jelentős társadalmi-gazdasági eltéréseket. Ráadásul a retrospektív megközelítés bizonyos mértékben elkerülhetővé teszi a negatív irányú torzítást, mivel a 15–27 éves nők esetében az első szülést nem közvetlenül az eseményt követően, hanem bizonyos késleltetéssel figyelik meg. Az idősebb korúaknál a negatív irányú torzítás sokkal kisebb. Továbbá az is igaz, hogy a termékenység alakulásának több fontos eleme, például az egészség, a partnerkapcsolat minősége és a gyermekvállalási attitűd

nem szerepel az EU-SILC változói között. Ez arra utal, hogy az elemzéseket további adatforrások felhasználásával is ki kell egészíteni.

TÁRGYSZAVAK: termékenység, első gyermek, teljes termékenységi arányszám, női kohorszok, iskolai végzettség, munkavállalás, európai régiók, nemzetközi összehasonlítás, regresszió, EU-SILC

RÓZSA GÁBOR

Társadalom

55/2017

Társadalmi mobilitás az EU-ban

Anna Ludwinek – Robert Anderson – Daphne Ahrendt – Jean-Marie Jungblut – Tadas Leončikas: Social Mobility in the EU. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions *Eurofound* (2017). Luxembourg, 2017, Publications Office of the European Union. 1–82. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.2806/420671>

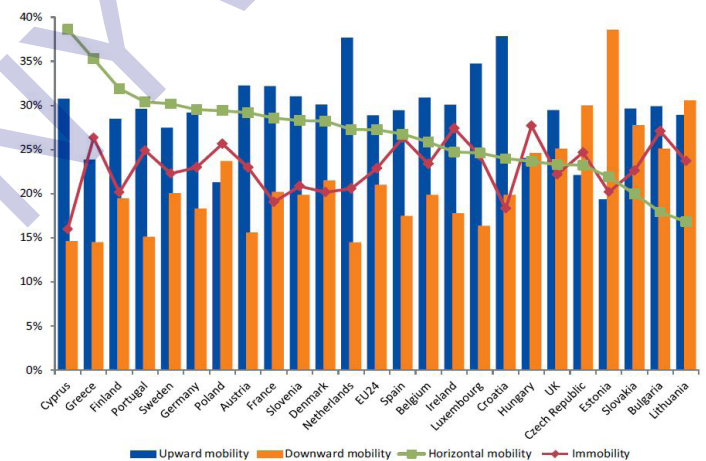
Mobilitási körképet állított össze az EU munka- és életkörülmények javítási módjait kutató ügynöksége, az Eurofound. Indokaként felemlítik, hogy az unióban növekvő aggodalommal figyelik azt a jelenséget, hogy évtizedek óta első ízben a fiatal nemzedékek tagjainak egyre kevesebb alkalmuk nyílik a felfelé irányuló mobilitásra, ami különösen az alacsony jövedelmű rétegeket és a középosztályt érinti. A vizsgálat első ízben térképezi fel az Európai Unió mind a huszonnyolc tagállamát, igyekezve kimutatni, milyen minták érvényesültek a társadalmi mobilitás terén az elmúlt évtizedekben. A hetvenöt oldalas összefoglaló kiterjed mind az abszolút, mind a relatív társadalmi mobilitás alakulására az 1926 és 1975 között született nemzedékeknel; a kulcsszerepet a foglalkozási státusz játssza. Az adatok hozzáférhetősége miatt az abszolút mobilitást huszonnégy, míg a relatív mobilitás alakulását ezen a körön belül húsz országra tárták fel. A témában megjelent korábbi munkákkal szemben a szemle külön kezeli a nők és a férfiak útját, igazodva ezzel a gender kérdéskörének előtérbe kerüléséhez; kifejezett szándéka a nemzedékek közötti mobilitás szemügyre vétele, vagyis eltekint az intragenerációs mozgásoktól.

Az összegzés az eredmények egybevetettségében érdekében törekszik a mobilitás vizsgálatában használt eltérő meghatározások és fogalmak összeillesztésére. A foglalkozási osztályozás esetenként módosított alapjául az EGP, azaz Erikson–Goldthorpe–Portocarrero-

változat szolgált. Az adatok forrását huszonnégy tag-állam esetében az Európai Társadalmi Felmérés (ESS) 2002 és 2010 között végzett első öt hulláma adta. Mivel az áttekintés szakpolitikai megoldásokat és javaslatokat is tartalmaz, összeállításukhoz az adatokat kiegészítették a nemzeti levelezők által kitöltött kérdőívek válaszaival is.¹ Visszatekintve a II. világháború utáni évekre megállapítható, hogy az ekkor született nemzedékek mobilitását a John Fitzgerald Kennedy amerikai elnök által népszerűvé tett fordulat jellemezte, miszerint „a dagály minden hajót felemel”. A téma ismert kutatója, John Harry Goldthorpe a korszakkal kapcsolatban egyenesen a felfelé irányuló társadalmi mobilitás aranykorát emlegette. A gazdaságban bekövetkezett strukturális változások nyomán módosuló foglalkozási szerkezet a vizsgált országcsoportban a XX. század folyamán három kohorsznál általában a felfelé irányuló mozgást segítette elő, eltérő hatást gyakorolva a két nemre: a nőknél egyértelmű a felfelé tartó út, a férfiaknál kevésbé – ilyen értelemben tehát a változások velejárója, a szolgáltatások térnyerése, tágabban a deindusztrializálódás folyamata a nőknek „kedvezett”. Ezt követően, az 1965 és 1975 között született nemzedékeknel az abszolút mobilitást illetően a két nem útjai mindinkább hasonlókká váltak. A relatív mobilitás tekintetében az unió tagállamai a XX. század folyamán mindinkább közeledtek egymáshoz; a hasonlóság az 1946 és 1964 között született korosztályoknál jóval nagyobb, mint az 1927 és 1946 közötti évjáratoknál. Ugyanakkor az 1965 után születettek nemzedékeinél a szintek közeledésének megtorpanása, esetenként megfordulása tapasztalható. Így hat ország (Belgium, Dánia, Finnország, Görögország, Hollandia és Szlovákia) a relatív mobilitás folyamatos erősödésével tűnt ki; Ausztria, Bulgária, Franciaország és Svédország velük szemben a mozgás gyengülését mutatta; a megállapodottság jellemezte Írországot, Lengyelországot, Nagy-Britanniát és Németországot; a férfiak mobilitási esélyei feltűnően visszaestek Ausztria, Bulgária, Észtország, Franciaország, Nagy-Britannia és Svédország esetében, kiváltképp az 1965 és 1975 született nemzedékek körében – nőttek viszont Németországban és Spanyolországban. Általában véve a relatív mobilitás kevésbé változott a nők, mint a férfiak esetében: az esélyek növekedése észlelhető Belgium, Csehország, Finnország, Hollandia és Nagy-Britannia női lakosainál,

gyengülése Ausztria, Németország, Spanyolország és Svédország hölgyeinél.

Az egyes államok jóléti rendszereik jellegétől függően eltérő módon reagáltak a válságokra, különösen a 2008. évre, emellett az elsősorban vizsgált foglalkozási mobilitás mellett közrejátszott a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése is. Az unió vizsgált országainak összességére lehetetlenség általános jellemzőket megállapítani a társadalmi mobilitásról. Nem csupán azért, mert a tagállamok a modernizációs folyamatok eltérő múltjával rendelkeznek, de amiatt is, hogy a mobilitás bizonyos vonásai egymás mellett létezhetnek. Ezzel együtt, ami a férfiak abszolút mobilitását illeti, szembeszökő, hogy az immobilitás magas szintje és a horizontális mobilitás viszonylag alacsony mértéke mellett öt országban a lefelé irányuló mobilitás meghaladja a felfelé tartó mozgást. A legnagyobb mértékben Észtországban, enyhébben Csehországban, majd Lengyelországban és Litvániában, s szinte jelentéktelenül, de Magyarországon is.

Source: ESS, waves 1-5, covering 2002-2010; authors' own calculations.

1. ábra: A férfiak abszolút mobilitásának mutatói

A körkép első fejezete a szakirodalom áttekintéséből és az alkalmazott módszertan ismertetéséből áll, a második az abszolút társadalmi mobilitást összehasonlító tanulmányok összefoglalóját adja huszonnégy tagállamra, míg a harmadik a relatív mobilitást mutatja be húsz országban. A negyedik fejezet a balti államok, Hollandia, Lengyelország és Nagy-Britannia esettanulmányait tartalmazza a mobilitási mintákról és a gátló tényezőkről, amelyek az adott országokban végzett, erre irányuló kutatásokon alapulnak, kitérve a felfelé irányuló mobilitást elősegítő szakpolitikai intézkedésekre is. A következő rész az esélyegyenlőséget, a jövedelmi egyenlőtlenséget övező politikai vélekedéseket tekinti át, országcsoportonként kitérve az egyenlőtlenségek okaira. A hatodik fejezetet a társadalmi mobili-

¹ Magyarországon 2014 márciusa óta a nemzeti tudósítói, szakértői feladatokat a Policy Agenda Kft. látja el: <http://www.policyagenda.hu/hu/eurofound/eurofound-nemzeti-szakertoi-projekt>

tást gátló speciális tényezőknek szentelték, míg az utolsó rész az esélyegyenlőtlenség előmozdítását szolgáló szakpolitikai intézkedéseknek, a kora gyermekkori neveléstől és gondozástól az oktatáson keresztül a munkaerőpiacig, röviden érintve az egyes tagállamok által a regionális eltérések kiküszöbölése végett meghozott intézkedéseket.

TÁRGYSZAVAK: társadalmi mobilitás, abszolút mobilitás, relatív mobilitás, Európai Unió

HOLKA LÁSZLÓ

56/2017

Erőteljes kezdést 2017 – OECD-jelzőszámok a kora gyermekkori nevelésről és gondozásról

Starting Strong 2017 – Key OECD Indicators on Early Childhood Education and Care

Paris, 2017, OECD. 1–189. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264276116-en>

Ötödik alkalommal teszi közzé a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) a kora gyermekkori nevelésről és gondozásról 2001-ben megkezdett tematikus áttekintését. A kiadó a kérdés vizsgálatát azzal indokolja, hogy a hároméves életkor alatti időszak megalapozza a gyermekek jövőbeli készségeit, végső soron jólétüket és tanulásukat. Az OECD által kínált összeállítás megbízható és összehasonlítható nemzetközi adataival, az e téren nyújtott szolgáltatások bemutatásával hozzá kíván járulni a tagállamok tájékoztatásához, elősegítendő rendszereik fejlesztését. Az áttekintés a hasonló vizsgálatok megkezdése óta eltelt tizenöt esztendő során első alkalommal gyűjti egy kötetbe az összes, kora gyermekkori nevelésre és gondozásra vonatkozó mutatót. Egyben új indikátorokat illeszt be az összegzésbe, így például képet ad a pedagógusok képzettségi szintjéről, bérezésükről és munkaidejük beosztásáról, valamint a gyermekeknek a rendszerekhez való hozzáférési esélyeiről. A hat oldal híján kétszáz oldalas kiadvány öt fejezetre oszlik.

Az összegzést kísérő webinarium segítségével képalkotható a kötet fontosabb megállapításairól. A power point negyvenöt felvétele első felének bevezetője figyelmeztet a világszerte megváltozott demográfiai és családszerkezeti összképre; táblázat szemlélteti a termékenység ráta csökkenését az OECD-tagállamok legtöbbszében; grafikon mutatja be, hogy 1960-hoz és 1980-hoz viszonyítva 2014-ben több nő dolgozott a gyermekgondozás időszakában; leszögezi, hogy a kora gyermekkori nevelés fejlesztése segítheti a gyermekek előrejutását, növelheti a társadalmi mobilitást; ábra érzékelteti, milyen fontos az agyi érzékenység kialakulása az érzelmi

kontroll, a társas érintkezési, a nyelvi és a számolási készségek fejlődésében, s ábra közli az óvodák látogatottságát országonként. A 2015. évi, ötvenhét országra kiterjedő nemzetközi tanulói teljesítménymérés programja (PISA) adatai segítségével illusztrálja, hogy a kora gyermekkorukban legalább két éven át rendszeresű nevelésben részesülők 15. életévükre átlagosan jobban teljesítenek társaiknál, akik kimaradtak, vagy kevesebb ideig látogatták az intézményeket. További ábrán követhető nyomon, hogy a kora gyermekkori rendszerű nevelésben részesülők kevésbé hajlamosak az elhízásra; grafikon mutatja, hogy az anyák munkaerőpiaci jelenléte és a kisgyermek rendszerű nevelése között erős a kapcsolat; újabb ábra szemlélteti az összefüggést a részmunkaidőben foglalkoztatott nők aránya és a háromévesnél kisebb gyermekek által az intézményekben hetente eltöltött órák száma között.

Leszögezve, hogy az utóbbi években számos kormány növelte beruházásait a kisgyermek gondozó intézményekbe, a webinarium megállapítja, hogy sok a tennivaló a pedagógusok munkakörülményeinek javítása terén. A power point táblázatából derül ki, hogy az OECD tagállamaiban csaknem általános jelenség, hogy a kisgyermek legalább egy évet töltenek az intézményekben – a következő dián az látszik, hogy ennek előfordulása (miként időtartama is) jelentős változékony-ságot mutat.

Az ígért összehasonlíthatóságot körülményessé teszi néhány tényező. A kora gyermekkori nevelésre fordított kiadások nagysága nem jelenti automatikusan az intézmények jobb teljesítményét; az óvodai nevelés egybevetésében például nehézséget okoz az egyes országok által követett gyakorlat sokfélesége (csoportlétszám, a foglalkozásokra fordított eltérő időmennyiség). Az óvodai pedagógusok béreinek összehasonlítását így a tanulmány az óvodákban az egy gyermekre jutó bérköltségekre ható tényezők feltárásával végzi el. Szerepel közöttük az óvodai csoportok létszáma, a pedagógusok gyermekekkel töltött ideje, az utolsó évben az iskolára történő felkészítésre szánt idő, végül pedig „a pedagógusok bérezése” (a pedagógusok javadalmazása osztva a gyermekek számával). Az ezt megjelenítő ábra lábjegyzete történetesen Magyarország példáján értelmezi az egyes tényezőket, mondván: a pedagógusok egy gyermekre jutó bérköltsége dollárban kifejezve alacsonyabb az OECD átlagánál, aminek oka, hogy az átlagos bérek is alacsonyabbak, viszont az OECD átlagánál több idő jut az iskolára történő felkészítésre, a pedagógusok a tagállamok átlagánál több időt foglalkoznak a gyermekekkel, míg a csoportok becsült létszáma valamivel meghaladja ezt az átlagot.

Az összehasonlítást tovább bonyolítja az alkalmazott ómenklatúra. Az UNESCO által gondozott ISCED, az

iskolai végzettségek szerinti besorolás legutóbbi, 2011. évi megújítása két részre bontotta a korábbi osztályozás első elemét, két részre osztva a kisgyermekkorú nevelést (ISCED-0): kora gyermekkorú nevelésre (01) és óvodára (02). A korábbi hét szint helyett kilenc beosztást tartalmazó osztályozást a nemzetközi adatszolgáltatásban 2015 óta alkalmazzák. Csakhogy a részt vevő államok körében ez nemcsak vitákra adott okot, de hatást gyakorolt a kora gyermekkorú ellátás mértékének megítélésére is. Miközben például az ISCED-0 kategóriára eső ellátás az OECD átlagában a GDP 0,8%-ával egyenlő (ebből 0,2% jut az alsó és 0,6% a második fokozatra), s Japánban, Írországbán, Svájcban ennyit vagy kevesebbet költenek rá, addig például Chilében, Dániában, Oroszországban, Svédországban és Szlovéniában 1,0%-nál is többet. A módszertani váltás következtében azonban az ISCED-01 alá tartozó ellátást egyes tagállamok egyáltalán nem jelentik – jellemzően azok, ahol ezek a jóléti vagy az egészségügyi intézmények fennhatósága alá tartoznak (például Csehország, Franciaország, Lengyelország, Olaszország, Svájc, Szlovákia). Ugyanakkor ezek az államok rendelkeznek más ellátási formákkal a három éven aluliak számára, s ezek beszámításával Franciaországban például a GDP 0,4%-a jutna a megfelelő fokozatra.

TÁRGYSZAVAK: kora gyermekkor, nevelés és gondozás, ISCED

HOLKA LÁSZLÓ

57/2017

Az oktatás és a munkaerő-piaci kiválasztás keresetekre gyakorolt hatása Szlovéniában, 1993–2007

Britni L. Adams – Joe King – Andrew M. Penner – Nina Bandelj: *The Returns to Education and Labor Market Sorting in Slovenia, 1993–2007*

Research in Social Stratification and Mobility, 2017. február. 55–65. p.

DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.06.002>

Az oktatás és a munkaerőpiac a modern társadalom legbefolyásosabb intézményei közé tartozik. Az iskola nemcsak az életre készít fel, hanem a tudástársadalom az oktatást és az innovációt állítja középpontba, amely átalakítja a társadalmat és új munkaerő-piaci lehetőségeket hoz létre. A modern munkaerőpiac egyik kulcseleme az emberek megfelelő foglalkozásának, állásának kiválasztása. A foglalkozás választása egyenlőtlenségeket hoz létre, amelyet befolyásol a nem, a rassz, a bevándorló státusza és családi állapota is. A foglalkozás

meghatározza a kereseti lehetőséget, amely hatással van szinte mindenre, beleértve az egészséget, sőt az életstílust is.

Ez a tanulmány az első kísérlet annak számszerűsítésére, hogy milyen hatása van a keresetekre az oktatásnak és a foglalkozásnak, illetve az állásváltásnak. Az elemzés az állások elnyerésénél érvényesített kiválasztási folyamatokra koncentrált. E kutatás egyik fontos megállapítása, hogy az átmeneti társadalmakban a képzésekből eredő kereseti prémium emelkedő tendenciát mutat. A felsőfokú képzésben részt vettek kereseti előnye az átalakuló társadalmakban is jelentősen emelkedik. A piacgazdaság a kereseteket differenciálja a magas iskolai képzettségűek javára, az alacsony végzettségűek kárára. Az oktatás növeli az egyének humán tőkáját, ami alapja a termelékenység növelésének, ezt pedig magasabb keresetekkel ismerik el. A munkáltatók a diplomásokról feltételezik, hogy termelékenységük, kompetenciájuk, felelősségérzetük és önálló munkavégzésük rászolgál arra, hogy számukra magasabb fizetést állapítsanak meg, függetlenül az alkalmazott aktuális teljesítményétől.

Szlovénia a piaci alapú mechanizmusokat csak lassan és fokozatosan vezette be, amiben fontos szerepet kapott a munkás-érdekvédelem szocialista örökségének folytatása. A privatizáció is csak lassan haladt előre. 2000-ben a magánszektor aránya még csak 65% volt, miközben Észtországban elérte a 75, Magyarországon pedig a 80%-ot. Az általános kollektív szerződés szolgáltatta az alapját az 1991 utáni keresetmegállapításoknak is. Ezt nevezték intézményesített koordinált rendszernek, amelyben az oktatás különböző szintjének keresetben megjelenő hatását erősen preferálták.

Szlovénia népessége több mint kétfélmillió fő. A köztársaság 1991-ben nyerte el függetlenségét Jugoszláviától. A piacgazdasági átmenetet nagyon sajátosan egy öngazgató piaci szocializmus rendszerének bevezetésével oldották meg. A sokterápiával szemben az áttérésben a fokozatosságot tartották szem előtt. Ez a módszer az országot a legsikeresebb és legvirágzóbb átmeneti gazdaságok egyikévé tette. A piaci átalakulás az ipar háttérbe szorításával és a felsőfokú végzettségűek arányának jelentős növelésével jellemezhető. Támogatták a korai nyugdíjazást, megnyitva az utat a fiatalok számára a munkaerőpiac magasabb presztízsű foglalkozásai előtt. A szakszervezetek erősek maradtak (az alkalmazottak 95%-a szakszervezeti tag), ami fenntartotta a munkások hatékony alkuerejét Szlovéniában.

Az 1993 és 1996 közötti oktatási reform része volt a felnőttképzés rugalmas átalakítása, amely magába foglalta az informálisan szerzett szakismeretek és kompetenciák elismerését is. A kötelező oktatás (a hat és

tizenöt év közöttiek számára) része az általános iskola (alsó és felső tagozattal) és az alsó középiskola, amely háromszor hároméves ciklusra bomlik. Az általános, a középiskolai és a felsőfokú oktatás ingyenes. Szlovénia a legiskolázottabb országok egyike. A középiskolai oktatásban részt vevők aránya 1999-re 99%-ra emelkedett. A felsőoktatásban ugyanez a mutató az 1999. évi 55%-ról 2007-re 85%-ra nőtt.

Az országban törvény rendelkezik a munkások alapjövendelméről, de a kereseteket a munkástanácsok testületei üzemi szinten állapítják meg. A kereseti egyenlőtlenségek főleg az üzemek között alakulnak ki, az üzemen belüliek jóval kisebbek. A szerzők hivatkoznak Szelényi Iván egyik megállapítására, amely szerint a szocializmusban a dolgozók jövedelmi különbségeit alapvetően a mellékjövedelemből való részesedés lehetőségére határozta meg.

Szlovéniában kilenc fizetési osztályt alakítottak ki az iskolai végzettségi szint szerint. A kevesebb mint nyolc osztályt végzetek kerültek az első osztályba, míg a doktori programot elvégzők a kilencedikbe.

A kollektív szerződés szerint a fizetést három tényező határozza meg. Az első az, hogy ki melyik fizetési osztályba tartozik. A második tényező a hétvégi, éjszakai munka és a kedvezőtlen munkakörülmények (erős fizikai vagy veszélyes munka), amelyek 20%-kal növelhetik meg a fizetési osztályra megállapított keresetet. A harmadik a végzett teljesítmény, amely szintén 20%-kal emelheti meg a fizetést.

2015-ben az állam által megállapított alapkereset 790 euró volt, amelyet az iskolázatlan, egyszerű munkát végzők kaptak. Fizetésük kétszer 20%-kal emelkedhetett, így 1107 eurót kereshettek. Az egyetemisták végzetek alapfizetése 1700 eurót tett ki, amely 40%-os pótlékkal elérhette a 2380 eurót. Ugyanazon foglalkozású személyek az eltérő szektorokban más-más összeget kereshettek. A közsférában dolgozók aránya Szlovéniában 23%. Ha valakinek az iskolai végzettsége magasabb, mint amit az általa betöltött munkakör igényel, akkor is a magasabb fizetési fokozatba sorolták.

A szerzők longitudinális harmonizált munkáltató–alkalmazott regiszteradatokat használtak, amelyet a szlovén KSH-tól vettek át. A kutatás a 17 és 66 év közöttiekre (1,1 millió fő) és több mint 128 000 gazdasági szervezetre terjedt ki. A kutatásban végül 674 000 főt, 1500 foglalkozást, 54 000 szervezetet és 222 000 egyéni vállalkozást figyeltek meg. Az iskolai végzettség négy szintjét (általános, alsó középiskolai/szakmunkásképző, középiskolai, felsőfokú) különböztették meg.

A regressziós modellben arra keresték a választ, hogy az iskolai végzettség keresetekre gyakorolt hatása hogyan változik a foglalkozás, a gazdasági szer-

vezet és az állás megválasztásával. A munkaerő-állomány 15%-a csak általános iskolát végzett, alsó középiskolát/szakmunkásképzőt 30, középiskolát 29%-uk, míg a felsőfokú oklevéllel rendelkezők aránya az 1993. évi 16%-ról 2007-re 24%-ra emelkedett. A kereseti prémium az általános iskolai végzettségűekhez képest az alsó középiskolát/szakmunkásképzőt elvégzettekénél 18%, a középiskolát befejezettekénél 50%, míg a diplomásoknál 140%. Az első csoportba tartozóknál a keresetek különbségeinek 62%-át a különböző státuszok, 28%-át az azonos státuszon belüli, 10%-át az azonos foglalkozáson belüli eltérések magyarázzák.

A diplomásoknál a kereseti különbségek legnagyobb részét az eltérő gazdasági szervezetekre, majd a foglalkozásra és az állás megválasztására lehet visszavezetni. Nemzetgazdasági szinten viszont az iskolai végzettség keresetekre gyakorolt hatásában a legnagyobb magyarázó erő a státusz, majd a foglalkozás, amelyet a munkaszervezet kiválasztása követ. A munkahelykeresés ebből az aspektusból a diplomásoknál és a középiskolai végzettségűeknél a legfontosabb.

Az ugyanolyan iskolai végzettségűek között a férfiak és a nők kereseti egyenlőtlenségében a foglalkozásválasztásnak van jelentős szerepe, de a legnagyobb eltéréseket az alakította ki, hogy ki milyen státuszban dolgozott. Szlovéniában a társadalmi nemek jövedelmekülönbsége a legkisebbek közé tartozik a világon.

TÁRGYSZAVAK: oktatás, munkaerőpiac, munkahelyi egyenlőtlenség, jövedelmekülönbség, Szlovénia

HAJNAL BÉLA

58/2017

Dolgozói szegénység az EU-ban

Daphne Ahrendt – Eszter Sándor – Adam Revello – Jean-Marie Jungblut – Robert Anderson: In-work Poverty in the EU

Eurofound (2017). Luxembourg, 2017, Publications Office of the European Union. 1–57. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.2806/125135>

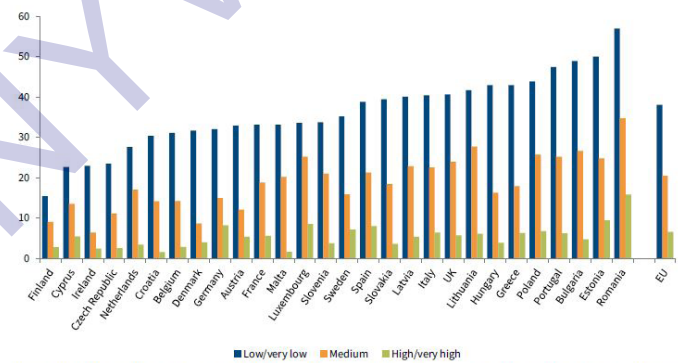
A „dolgozói szegénység” kategóriába sorolt társadalmi csoport összetételénél csak a leküzdéséhez alkalmazott állami eszköztárak sokszínűbbek. A jelenséget a kilencvenes években azonosították az Egyesült Államokban; 2003 óta szorgalmazza visszaszorítását az Európai Unió a társadalmi felzárkóztatás részeként. Az EU erre vonatkozó ajánlásai a szociális jogok pillérének alkotóelemeiként megjelentek az 2017-es esztendőre vonatkozó bizottsági ajánlások és parlamenti állásfoglalások között

is. Az Eurofound kutatói legutóbb 2010-ben tekintették át a dolgozói szegénység alakulását, amikor még nem körvonalazódtak a 2008. évi válság következményei. Azóta világosabbá vált, milyen hatást gyakorolt a gazdasági megrázkódtatás a munkaerőpiacra: nemcsak tömeges állásvesztést okozott, de csökkent a ledolgozott órák száma is, nőtt viszont a nem szokványos foglalkoztatási megoldások aránya, mint a részmunkaidős állásoké, a határozatlan idejű szerződéskötéseké – akárcsak az önfoglalkoztatottaké. A kiadvány szerzői megjegyzi, hogy a kormányok a munkanélküliség felszámolására, az állásteremtésre vonatkozó erőfeszítésekkel igyekeznek visszaszorítani a jelenséget, és leszögezik: mindezt nem tartják elegendőnek, az okokat mélyebben kell keresni.

A tanulmány a jelenséget a válság alatti és az azt követő időszakban tárja fel, árnyalva a kialakulását előidéző tényezőket. Ehhez az Eurostatnak a jövedelem és életkörülmények statisztikáját fedő SILC (Statistics on Income and Living Conditions) felvételének 2014. évi adataira támaszkodik, amelyek az előző esztendőre vonatkoznak, és kiterjednek valamennyi tagállamra. A dolgozói szegénységet ezért a háztartások felől közelíti meg, egyrészt jövedelmük, másrészt a referenciaszemély (főkereső) munkavállalásának jellege felől. Kérdőjelet téve az ekvivalens medián jövedelem 60%-án meghúzott, relatív szegénységi mérőszám alkalmazhatósága mögé, tágabb tanulmányozási környezetet alkalmaz: a SILC kérdőívéhez és módszertanához igazodva az egyes háztartástípusok és foglalkozási csoportok szerint mérlegeli az anyagi nélkülözés kockázatának kritériumát: a dolgozói szegénység kockázatának esélyeit (a 18–59 éves korosztályok helyett a 16–64 év közöttieket tanulmányozva).

Az első fejezet a dolgozói szegénységet kialakulására ható tényezőket tekinti át a kockázat mértékének szemszögéből. Az iskolai végzettségnél az oktatás szintjei szerint felfelé haladva minden országban csökken a kockázat mértéke, hiszen az alacsony végzettség értelemszerűen alacsonyabb keresetekkel jár. A dolgozói szegények sorába kerülés esélyei viszont tagállamonként igen eltérőek: a legkirívóbbnak Románia tűnik, ahol a csak alapfokú végzettség birtokosainak 52%-nyi esélyük van rá, szemben a diplomások 1%-os mértékével (a Magyarországra számított bekerülési kockázat 20, illetve 1% körül alakult). További tényező a munkaerő-piaci helyzet, nevezetesen a háztartásra jellemző munkaintenzitás és a szerződés típusa. Az unió átlagában a legcsekélyebb bekerülési esélyeik a teljes munkaidőben foglalkoztatottaknak vannak, míg legnagyobbak a kényszerűségből részmunkaidőt vállalóknak (5, illetve 29%) – s hasonlóképpen lehangoló a helyzetük az alkalmazottak nélküli önfoglalkoztatottaknak (25%). Összességében az egyéni, a háztartási és az intézményi tényezőkről megállapítható, hogy bár az individuális okok

között az alacsony bérezés tűnhet a legkézenfekvőbbnek, az ilyen javadalmazásúak között mégis viszonylag keveseket sújt szegénység. A meghatározó tényező a háztartás összetétele: ha az alacsony keresetű illető egyúttal eltartottakkal rendelkező, egyedüli kereső, úgy magas kockázattal bír. A dolgozói szegények közé kerülés esélyeit befolyásolja a foglalkoztatott felnőttek száma, a háztartásra jellemző munkaintenzitás, a dolgozó felnőttek és az eltartottak aránya. Az intézményi tényezők között szerephez jut az egyéneket a piaci viszonyoktól függetlenítő, a családok terheinek egy részét átvállaló szociálpolitika (a dekommodifikáció és a defamilializáció mértéke) is. A két alkotórész kiterjedtsége alapján az unió tagállamait öt kategóriába sorolja, ahol a dolgozói szegénység várható szintjéről megállapítja, hogy a skandináv csoportnál alacsony, az angolszásznál vegyes eredménnyel jár, a kontinentálisnál közepes kilátások mutatkoznak, a délieknél (Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország) magas szintre, míg a poszt-szocialista országokban vegyes eredményekre van esély.

Note: The work intensity of a household is the ratio of the total number of months that all working-age household members have worked during the income reference year to the total number of months the same household members theoretically could have worked in the same period. The thresholds are as follows: very low work intensity: below 20%; low: 20%–45%; medium: 45%–55%; high: 55%–85%; very high: 85%+.
Source: EU-SILC 2014 microdata, weighted by P8040 or P8050, all working-age people

1. ábra: A dolgozói szegénység kockázatának aránya a munkavállalók körében, a háztartások munkaintenzitása az EU tagállamokban, 2014 (százalék)

A második fejezet a 2008. évi válságot követő időszak fejleményeit tekinti át részben a szakirodalom, részben a SILC mikrodadatai alapján. Két mércét alkalmaz; a dolgozói szegénység kockázata mellett az anyagi nélkülözés abszolút mérőeszközét is igénybe veszi. Az egyes országok eltérő helyzete és gyakorlata miatt nem lehet az unió egészére érvényes tendenciákról szót ejteni: míg a dolgozói szegénységben élők aránya relatív eszközzel mérve az EU átlagában 9,6%-ra rúgott, addig ugyanez a depriváció felől közelítve 12,8%-ot eredményez (mert természeténél fogva a mediánjövedelem változásai nem érintik).

A harmadik fejezet bemutatja a dolgozói szegénységben élőknek a munkaképes korúak átlagához viszonyított helyzetét, számba véve a szubjektív jóllét, a lakhatás, a társas kapcsolatok, valamint a társadalmi kirekesztett-

ség ismérveit. A negyedik és ötödik fejezet vázolja, mit tesznek az egyes kormányok és a szociális partnerek a dolgozói szegénység ellen, vizsgálja a különböző intézkedések hatását – az itt szereplő információk az Eurofound tudósítói hálózatának mind a huszonnyolc tagállamban tevékenykedő tagjaitól származnak. A tanulmány melléklete néhány táblázatot tartalmaz: az első összefoglalja a dolgozói szegénység mérésének alternatív megoldásait (Észtország, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Románia). A második a kormányzati intézkedéseket, a harmadik a szakszervezeti fellépéseket, a negyedik a bolgár és a romániai munkaadói szervezetek lépéseit összesíti.

TÁRGYSZAVAK: dolgozói szegénység, anyagi nélkülözés, EU-SILC, Európai Unió

HOLKA LÁSZLÓ

59/2017

Dolgozói szegénység az Egyesült Államokban

Lane Kenworthy – Ivo Marx: In-Work Poverty in the United States

IZA Discussion Paper, 2017. 10638. sz. 1–24. p.

URL: <http://ftp.iza.org/dp10638.pdf>

A világ összes többi iparilag fejlett országát jóval megelőzve az Egyesült Államokban kiemelkedő politikai kérdéssé vált a dolgozói szegénység. Mivel pedig a szegénység elleni fellépésben az Egyesült Államok hagyományosan a foglalkoztatottság bővítését középpontba állító stratégiát követ, a kérdés korántsem került le a napirendről. Az amerikai, illetve belgiumi szociológus szerzők összefoglalójukban a jelenség trendjeit tekintik át, kezdve a hatvanas évek szegénységellenes kormányzati fellépésétől. Röviden áttekintik a két nagy politikai erő felfogásának alakulását, végigkísérve a „munkán alapuló szociális biztonsági háló” működőképességét.

Míg a szegénység megállapítására általában relatív mérőszámokat alkalmaznak (Európában a medián jövedelem 60%-át), az Egyesült Államokban a hatvanas évek eleje óta a kormány a szintet abszolút módon jelző szegénységi küszöböt használ (egyedülálló felnőttre, kétszemélyes háztartásra és így tovább), amely az idő előrehaladtával az infláció függvényében változik. Ennek következtében a szegények száma az Egyesült Államokban lényegesen alacsonyabb, mint ha relatív módon mérnék (egyedülálló személyeknél az eltérés eléri a 60%-ot).

A (dolgozói) szegénységi ráta az Egyesült Államokban a hetvenes évek vége óta változatlan volt, mind

abszolút, mind relatív mércével mérve: gazdasági növekedés idején alászállt, stagnáláskor növekedett.

A medián jövedelem 50%-ával mérve, az Egyesült Államok tizenhat fejlett állam szegénységi arányszámához képest kiugróan magas szinttel tűnt ki már 2000-ben: 15%-ot meghaladó mértéke rajta kívül egyedül Írorszában volt kimutatható, rendszerint azonban 5 és 10% között mozgott. A dolgozói szegénység az országok legtöbbszörében 5% alatt maradt, a 11%-os amerikai mértéket egyedül Kanada közelítette meg 7%-kal. Hasonló képet festett a jelenségekről az OECD 2009-es tanulmánya. A nemzetközi összehasonlítások általában nem ejtenek szót arról, milyen ellátásra számíthatnak az amerikai foglalkoztatottak, holott egy tanulmány szerint a jól keresőknek háromszor nagyobb az esélyük a munkáltató által fedezett egészségügyi ellátásra, és négyszeres esélyesebbek az ehhez hasonló nyugellátásra, mint alacsony keresetű társaik.

Az egy évben legalább huszonhét héten át munkával rendelkező és a háztartásuk jövedelmét tekintve a hivatalos szegénységi küszöb alatt élő személyeket társadalmi-demográfiai csoportosításban szemügyre véve kimutatható, hogy 2014-ben a „legjobb” helyzetben a felsőfokú végzettségűek, a kétkeresős háztartásokban élők, az 55 és 64 év közöttiek, az egész évben teljes munkaidőben foglalkoztatottak voltak (a dolgozói szegénységbe tartozók aránya egyiküknél sem érte el az 5%-ot), míg az afroamerikaiak, a latinok, a gyermekes családok, a részmunkaidős foglalkoztatottak, az egyetlen keresőre utalt háztartások és az alapfokú végzettségűek között jóval gyakoribb volt, hogy bekerültek a csoportba (10-től 18%-os arányig képviseltetve magukat). A dolgozói szegények közé kerülés esélyei az alacsony iskolai végzettségűeknél a legnagyobbak; a foglalkozások között a szolgáltatások közé soroltak 14%-a tartozik a csoporthoz; ugyancsak kockázatosak az építőipari, a mezőgazdasági és a bányászati téren dolgozók kilátásai.

Komoly súllyal esik a latba a munkaintenzitás: az egy évben huszonhét hétnél több időn keresztül foglalkoztatottak rendszerint teljes munkaidőben dolgoztak, és mintegy 4%-uk minősült dolgozói szegénységben élőknek. Velük szemben a részmunkaidőben alkalmazottak 13%-a esett ebbe a kategóriába.

Az Egyesült Államoknak a foglalkoztatottság terén az ezredforduló óta nyújtott közepes teljesítménye rejtély; a szerzők a tanulmány második részében ennek lehetséges összetevőit igyekeznek megfejteni.

TÁRGYSZAVAK: szegénység, foglalkoztatottság, kereset, Amerikai Egyesült Államok

HOLKA LÁSZLÓ

60/2017

A farmergazdaságok és a gazdálkodók háztartásainak jövedelme

Daniel Prager – Christopher Burns – Nigel Key: Examining Farm Sector and Farm Household Income

USDA Economic Research Service. Amber Waves Online Magazine, 2017. augusztus 7.

URL: <https://www.ers.usda.gov/amber-waves/2017/august/examining-farm-sector-and-farm-household-income/>

Az Egyesült Államok agrárgazdaságát mintegy 2,1 millió farm alkotja; együttesen mintegy 900 millió angol hold (364,2 millió hektár) területet művelnek meg. A gazdaságokhoz kapcsolódó háztartásokban élők, a 2012. évi általános mezőgazdasági összeírás szerinti 6,5 millió fő jövedelmeinek hosszú távú alakulását világítja meg a mezőgazdasági tárca gazdasági kutatóintézetének gondozásában megjelenő online folyóirat tanulmánya. Előjáróban figyelmeztet rá: a gazdaságok sokfélesége (elhelyezkedés, méret, a termesztett kultúrák különbségei) miatt körültekintően szükséges kezelni a megállapításokat, amelyek a nettó bevételek alakulásán keresztül igyekeznek feltárni a farmerek háztartásainak anyagi jólétét.

Az amerikai gazdák nettó jövedelmei a 2000-es évek első évtizedében viszonylag megállapodott szinten mozogtak, ezt követően azonban kilengések tapasztalhatók. A mezőgazdasági cikkek iránti bel- és külpiazi kereslet és a megtermelt termékek mennyisége következtében a farmerek bevételei 2010 és 2013 között rekordmagasságig emelkedtek. Az árak megugrását fokozta a Közép-Nyugatot és a Nagy Síkságot sújtó aszály, amely az ezeken a területeken tenyésztett szarvasmarhákat sem kímélte. A magas árak és az ezeket kísérő jelentékeny bevételeket követően meredek zuhanás következett be: 2013 és 2016 közötti mértéke (a fogyasztói árindexszel kiigazítva) 35%-osra becsülhető, ami az 1980-as évek óta nem tapasztalt zuhanást jelent. Ezzel együtt a farmgazdaságok nettó bevételeinek szintje megfelel a legutóbbi tíz év átlagának.

A szektor egészét leíró jövedelemváltozások az egyes gazdaságokban eltérőek lehetnek, amit a terméseredményektől, az értékesítési ártól a kormányzati támogatásokon át az egyéb forrásokból (föld bérbeadása, raktárkészletek kezelése) számos tényező módosíthat. A farmok csaknem 99%-a családi gazdaság (a tárca által 2005 óta alkalmazott meghatározás szerint ilyenek azok a farmok, ahol a gazdaság többségi részének a gazdálkodó a tulajdonosa, valamint házastársa, vér szerinti rokonai – beleértve azokat is, akik nem élnek vele egy háztartásban). A háztartások jövedelmeinél számításba kell venni a nem mezőgazdaságból származó hányadot is. A farmerek háztartásainak medián teljes jövedelme az 1990-es évektől kezdve meghaladta a nemzeti közép-

értéket: 2015-ben egyharmaddal voltak magasabbak – ám elmaradtak az önfoglalkoztató főkeresővel rendelkező háztartásokéitól. A mezőgazdaságból származó hányad elkülönítésére használt mutató, a gazdaságok méret szerinti osztályozása a farmok bruttó pénzbevétele (GCFI) alapján történik. Ennek alapján a farmok 90%-át alkotó kis családi gazdaságok felénél a gazdálkodás némi veszteséggel jár; jövedelmük nagyobbik része ered nem mezőgazdasági tevékenységből. Ennek részesedése a gazdaság nagyságával növekszik. Habár a nagyüzemek rendkívül jövedelmezőek lehetnek egy-egy évben, évente hat közül egy mégis veszteséget könyvel el. Általában véve a nagyüzemi méretekben gazdálkodó háztartások jövedelmei szeszélyesen alakulnak, amit takarékossgal egyensúlyoznak ki. A mezőgazdasággal foglalkozó háztartások többségében legalább egy olyan kereső van, aki nem az agráriumban keresi kenyerét.

TÁRGYSZAVAK: farmerháztartások jövedelme, családi gazdaság, Amerikai Egyesült Államok

HOLKA LÁSZLÓ

61/2017

Oroszok mindennapjai: állampolgári és fogyasztói gyakorlatok

Ekaterina Vaceslavovna Bogomolova – Elena Gennad'evna Galickaa – Ulia Aleksandrovna Kot – Elena Serafimovna Petrenko: Povsednyevnoszty Rosszijan: grazsdanszkije i potrebityelszkije praktyiki

Mir Roszsziji, 2017. 1. sz. 180–197. p.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/povsednevnyost-rossiyan-grazhdanskije-i-potrebitelskie-praktiki>

A társadalmi életminőség két összetevőjének kapcsolatát, vagyis az állampolgári és a fogyasztói viselkedés alakulását és egymásra gyakorolt hatását vizsgálták az Oroszországi Elnöki Iroda támogatásával a Fond „Obszcsesztvennoje mnyenyije” elnevezésű közvélemény-kutatási alapítvány munkatársai,¹ akik 1996 óta Borisz Nyikolajevics Jelcin, majd Vlagyimir Vlagyimirovics Putyin elnökválasztási stábjának szociológiai alapozásait végzik. A kutatás közvetlen megrendelője a kormányon lévő Egységes Oroszország Párt háttérintézménye, a Társadalmi Tervezési Intézet (IOP). Az alapítvány feladata az volt, hogy azonosítsa a különböző társadalmi csoportok és a lakosság egészének vélekedését az állampolgári részvételről, bizonyos fajta életvitelekről és a fogyasztásról. Ehhez az általa 2012 és 2016 között több hullámban, változó időközönként

¹ Az alapítvány 1992-ben vált ki a Tatjana Zaslavszkaja vezette közvélemény-kutató intézetből (VCIOM).

(hetente, félévente) végzett kérdőíves felmérések válaszaiból képzett klasztereket alkalmazták, amelyeket egyfelől az állampolgári viselkedés, részvétel elemeiből számított indexekkel, másrészt a fogyasztói magatartás jellemzőiből állítottak össze.

Az állampolgári magatartás elemeit a hétköznapi viselkedési gyakorlatnak első ízben Sherry Phyllis Arnstein által kidolgozott fogalmait² követve vették fel; ennek során tesztkérdések segítségével verifikálták a válaszadók bekapcsolódását két vizsgált dimenzióba: az önkéntességi és kölcsönösségi, illetve a fogyasztói szegmensbe. A két dimenzió összetételét az egyén, a társadalmi csoport, a területi közösség életmódjának empirikus referenciájaként fogták fel.

A tanulmány első része az állampolgári részvétel társadalmi hatásait, a résztvevők bekapcsolódását vizsgálja a hétköznapi gyakorlatba, hogy ennek alapján azonosítsák a különböző életmódokat, s elemezzék az egyes társadalmi csoportok állampolgári és hétköznapi viselkedését. Ehhez mind a megkérdezettek, mind konkrét társadalmi csoportokra, mind pedig az összes válaszadóra két indexet számítottak – nevezetesen az állampolgári légkör és az állampolgári viselkedés mutatóit. A kettőt az állampolgári részvétel kompozit indexébe vonták össze. (Az operacionalizálás részleteit a kérdőíveken szereplő megfelelő kérdésekkel együtt a tanulmány melléklete tartalmazza.) Az összevont index felső értéke 100 pont. 2015 őszén Oroszország lakosságára a 39 pont képviselte az átlagot. Az állampolgári részvétel hatását az étellel való elégedettség mutatójával tükrözték; a három, ezzel kapcsolatos kérdés a társadalmi részvétellel jellemezhető egyének esetében 68, a kölcsönösséget feltételező gyakorlattal nem leírható esetben 50 pont volt. A szerzők értékelése szerint minél magasabb a mutató értéke egy-egy társadalmi csoportban, hordozói annál nagyobb modernizációs potenciállal rendelkeznek: az új tevékenységformák befogadásával hajlamosabbak a friss nézetek, kezdeményezések érvényesítésére. A csoportok azonosításával leírható a társadalmi részvétel fokozatai; a tanulmány ismerteti az önkéntesekként, a szocializáló szabadidős gyakorlatok résztvevőiként, az aktivistákként, az altruistákként, a környezetükben aktívakként, a weben tevékenykedőkként és az állampolgári kívülállókként leírható egyének részarányait.

A tanulmány második része a mindennapos fogyasztói gyakorlatokat és az életmódot hozza összefüggésbe; az elemzés középpontjában nem az értékválasztások, hanem a tevékenységek álltak. Az erre vonatkozó tizenhét kérdés a banki hitelfelvételt, a számítógép-használatot,

a gépkocsivezetést éppúgy firtatta, mint a fitneszklubok látogatását, az értékpapír-vásárlást vagy a továbbképzésekben való részvételt. Végeredményben a korszerűnek mondott életmód hat csoportját sikerült azonosítani: ezek a fantázianevekkel ellátott csoportok közül a legaktívabbak (és az élettevékenységüket társadalmi értelemben „feltőkésítő”) „beruházókból”, „utazókból” és „hedonistákból” álltak – ők együttesen is csupán 30%-os súllyal szerepeltek. A legnépesebb csoportot a „hétköznapi fogyasztókként” jelöltek alkották 47%-kal, majd következtek a „kívülálló fogyasztók” és a „hitelfelvevők”.

Az egyes csoportok jellemzésén kívül fény derül a megkérdezettek arra való hajlandóságára is, hogy szívesen vesznek-e részt tiltakozó (politikai) akciókban, valamint bemutatják az „új munkások” csoportjának jellemzőit. A tanulmány végkövetkeztetése szerint adataikkal körülhatárolható a társadalmi részvétel szempontjából élenjáró csoportok (a három 30%-os csoport), amelyek magatartása meghatározza a társadalom egésze által a jövőben követett trendeket, s tagjai egyben a többiekénél aktívabbak és felelősségteljesebbek is.

TÁRGYSZAVAK: állampolgári részvétel, fogyasztói magatartás, önkéntesség, életmód, Oroszország

HOLKA LÁSZLÓ

62/2017

Szórt eredmények. Az életszínvonal etnikumok szerinti alakulása

Adam Corlett: Diverse Outcomes. Living Standards by Ethnicity

Resolution Foundation, 2017. augusztus. 1–15. p.

URL: <http://www.resolutionfoundation.org/app/uploads/2017/08/Diverse-outcomes.pdf>

Nagy-Britannia népességének egyötödét etnikai kisebbségek adják, régióként eltérő jelenléttel: a számos szempontból rendkívülinek tekinthető fővárosban, Londonban a teljes népességnek mindössze 42%-a áll fehér britekből. Hozzájuk viszonyítva országosan valamennyi etnikai kisebbségként elkönyvelt csoport háztartásának jövedelmei alacsonyabbak: a fehér brit medián-jövedelemnek a tipikus bangladesi háztartások a 35%-át, míg a pakisztániak 34, a fekete-afrikaiak és a karibiak 22%-át mondhatják a magukénak. Az életszínvonalban meglévő jelentős eltéréseket vizsgálja a Resolution Foundation elnevezésű, alkalmi szerzők bevonásával is dolgozó kutatócsoport tanulmánya. A csoport 2005-től működik, feladatának tekinti az életszínvonal alakulásának tanulmányozását Nagy-Britanniában a hathatós politikai megoldások elősegítésére;

² Sherry Phyllis Arnstein: A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 1969. 4. sz. 216–224. p.

témái a munkaerőpiac jövőjétől a társadalmi mobilitáson keresztül a lakáshelyzetten át a kora gyermekkori gondozásig terjednek. 2017-ben nyolcadik alkalommal jelentette meg a szigetország életszínvonalának alakulásáról szóló átfogó áttekintését.

Az adatok forrása a háztartási költségvetési felvétel brit megfelelője, amely 1992 óta a Családi Erőforrás-felvétel (FRS) elnevezést viseli; a huszonkilenc-es mintán évente lebonyolított felmérést a brit statisztikai hivatal végzi a Munka- és Nyugdíjügyi Minisztérium támogatásával. Az etnikai hovatartozás rögzítése önbevallás alapján történik, ennek következtében fenntartásokkal kezelendő – figyelmeztet a szerző: az etnikum fogalmának illékonyága mellett az idők folyamán változott a meghatározás is, s a felvétel a referenciaszemélyek adataira összpontosít. Így a háztartások jövedelmének alakulását az FRS kérdőívén szereplő „Az Ön etnikai csoportja” kérdésre adott válaszok alapján követi nyomon (választani lehetett tizenhét kategóriából, vagy alkalmazni az „egyéb” megjelölést).

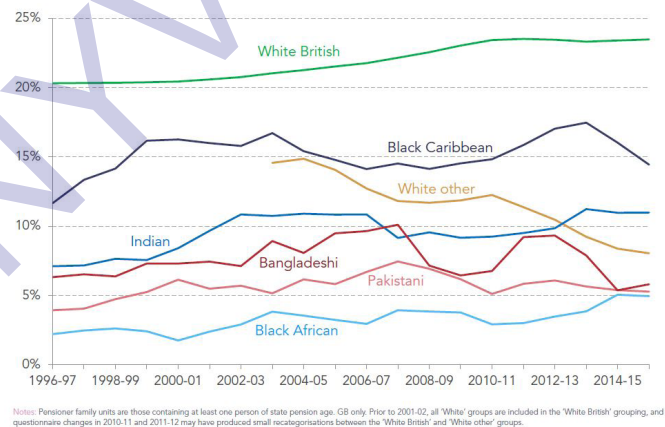
Tipikusnak nevezve a mediánjövedelmeket, a 2013/2014–2015/2016 közötti három esztendő adatai azt mutatják, hogy a vegyes (például fehér–ázsiai) családokat is felölelő tizenhét kategóriában az indiaiak és a kínaiak mediánjövedelmei közel álltak a fehér britekéhez. Minthogy azonban a csoportokon belül jelentős demográfiai vagy lakóhely szerinti eltérések mutathatók ki, a szerző elemzésében végül is csupán hét kategóriát vizsgált, többnyire együttesen kezelve az összes „fehér”-nek nevezett csoportot.

Egyik lényeges megállapítása, hogy a jövedelmi különbségek a lakhatási költségek beszámításával nőnek a fehér britek javára, akiknek 58%-a lakástulajdonos, míg a bangladesi, a fekete és a (túlnyomórészt európai) fehérek esetében ez csak minden negyedik háztartásról mondható el. Emiatt a fehér brit és a bangladesi háztartások között a mediánjövedelemben meglévő eltérések 44%-ra emelkednek. A jelentős jövedelmi rés az utóbbi másfél évtized folyamán szűkült: reálértékben 2001-től 2003-ig és 2014 és 2016 között a bangladesiek mediánjövedelme 38%-kal, a pakisztániaké 28%-kal lett magasabb, ehhez képest a fehér briteké csupán 13%-kal nőtt. Ettől eltérő az egyéb fehér kategóriába soroltak sorsa: a lakhatási költségek beszámításával a csoport mediánjövedelme 8%-os csökkenést mutatott fel, amit a szerző az ide soroltak összetételének megváltozására, nevezetesen a kelet-európai bevándorlók megjelenésére vezet vissza.

A tanulmány részletesen ismerteti az egyes etnikai csoportok foglalkoztatottságának alakulását mint a háztartások jövedelmei közötti különbség magyarázó tényezőjét. Így miközben a fehér brit nők foglalkoztatott-

sági rátája 72%, a pakisztáni és bangladesi nőké 37 és 31% – igaz, körükben az utóbbi tizennégy év folyamán 10, illetve 18 százalékpontos növekedés volt észlelhető. A fekete, a bangladesi és a pakisztáni férfiak munkanélküliségi mutatója 8 és 12% között mozog, ami meghaladja a fehér britek körében a 2008. évi válság után mért szintet – ugyanakkor mögötte a bangladesi férfiak rátájának 17, a pakisztániak 10 százalékpontos javulása áll.

Mind a jövedelmek, mind az életszínvonal különbségei magyarázhatók a háztartások korösszetételének és nagyságának eltéréseivel is. A pakisztáni, bangladesi és fekete-afrikai háztartások nagyobb valószínűséggel rendelkeznek több gyermekkel, és nem jellemzők rájuk a nyugdíjas háztartások: 1996/1997-től 2014/2015-ig három esztendő átlagaiban a fehér briteknek mintegy 20–24%-a élt nyugdíjas családban, míg a fekete-afrikaiaké 2 és 5% között ingadozott. A 2004-től vizsgált „egyéb fehér” csoport mutatója tíz év alatt 15%-ról annak felére olvadt le.

1. ábra: Az etnikai lakosság aránya a nyugdíjas háztartásokban, hároméves átlag

Befejezésként a szerző megállapítja, hogy számos, általa csak futólag érintett jelenség további vizsgálatokat igényel, nem utolsósorban az utóbbi időben Nagy-Britanniába érkezett fehér bevándorlók jövedelmének alakulása, s az etnikai csoportok összetételére gyakorolt hatásuk.

TÁRGYSZAVAK: etnikai csoport, jövedelemkülönbség, Nagy-Britannia

HOLKA LÁSZLÓ

63/2017

A generációk közötti kapcsolatok és a szubjektív jóllét a legidősebbek körében Kínában

Li Zhang – Zhenhui Cui: *International Relations and Subjective Well-Being among Chinese Oldest-Old* *Chinese Studies*, 2016. 5. sz. 15–26 p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.4236/chnstd.2016.52003>

A népesség öregedésének trendje miatt a társadalomtudósok egyre nagyobb figyelmet fordítanak az egészség öregedés kérdéseire. Az idősök szubjektív egészségének javítása különösen fontos. A felnőtt gyermekektől kapott támogatások a szülők jobb egészségi állapotához és szubjektív jólléti szintjének emelkedéséhez vezet. Pozitív asszociáció mutatható ki az intergenerációs kapcsolatok és az idős szülők jólléte között. Azok a megöregedett szülők, akiknek nehézségeik vannak gyermekeikkel tartott kapcsolatukban, rosszabb szubjektív jóllétről számoltak be. Egyes esetekben a gyermekektől való anyagi függőség és az elvesztett autonómia miatt a szülőknél negatív hatásúvá válhat a gyermekek támogatása. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a kapcsolatok minősége fontosabb, mint a tényleges támogatás nagysága.

Az ázsiai országokban, beleértve Kínát, az idős szülők és gyermekeik (unokáik) között erős érzelmi közelség, gyakori személyes érintkezés és kölcsönös támogatás a jellemző. Azok az idős kínai szülők, akik támogatást kapnak utódaiktól, ritkábban szenvednek magánytól, mint akik ebben nem részesülnek. A fiúktól kapott pénznek különösen jó hatása van a megöregedett szülők szubjektív jóllétére. A korábbi ilyen jellegű tanulmányok nem vizsgálták sem a nemek, sem a város és a falu közötti különbségeket, az idősöket pedig nem különböztették meg korcsoportok szerint. E dolgozat kizárólag a nyolcvanöt éves és idősebb népességre koncentrál; a felvétel 2011-ben készült. A kutatás a Pekingi Egyetem, a Kínai és az Amerikai Nemzeti Öregedéskutató Intézetek (China National Research Center on Aging, U.S. National Institute on Aging) együttműködésével valósult meg.

A minta alapját huszonhárom tartomány nyolcszáz véletlenül kiválasztott megyéje és városa adta, amely 85%-ban reprezentálta Kína népességét. A mintába többlépcsős rétegezéssel végül 5205 személy került be (3246 nő és 1959 férfi), akik életkora 85-től 114 évig szóródott, az átlagéletkor pedig 94 évnek adódott. A kérdőív fő kérdése a pénzügyi támogatás forrásaira irányult.

Megkérdezték, hogy az elmúlt évben mennyi pénzt kapott az idős szülő a fiaiól (menyeitől), lányaitól (vejeitől). Arról is érdeklődtek, hogy ők mennyivel támogatták utódaikat. A jüanban mért pénzmennyiséget osztályközökbé csoportosították: 0–9999 = 1, 10000–19999 = 2 – és így tovább egészen 50000 jüanig; az ennél több = 6.

A kérdőív további kérdései: Kivel beszélgetnek leggyakrabban a mindennapi életről? Kitől kérnek segítséget probléma esetén? Kivel osztják meg elsőként gondolataikat? Ki gondolzza őket, ha betegek?

A szubjektív jóllét megismerésére megkérdezték: Hogyan ítéli meg jelenlegi életét? Mindennek a szebb oldalát nézi-e? Van-e olyan boldog, mint amikor fiatal volt? Gyakran félénk és nyugtalan? Gyakran érzi magát magányosnak? Koránál idősebbnek és hasznavehetet-

lennek érzi magát? Érezte-e szomorúnak, rossz hangulatúnak vagy depressziósnek két héten át magát az elmúlt tizenkét hónapban? Elvesztette-e érdeklődését a legtöbb dolog iránt (hobby, munka stb.)? A válaszokat 1-től 5-ig osztályozták. A szubjektív jóllétnek közismerten fontos dimenziói vannak: például az étellel való elégedettség, a boldogságérzet, a magányosság.

A szubjektív jóllétre három indexet konstruáltak, amelyekre Cronbach alfa értékeket számoltak. Ezek rendre 0,51, 0,63 és 0,72 értékeket mutattak. Az első két alfa érték kisebb, mint más kutatásokban, de mindhárom érték elfogadhatónak minősült.

A kontrollváltozókat az idősök demográfiai jellemzői (kor, nem, családi állapot, lakóhely: város–falú, és nemzetiség: han, nem han) jelentették. Ezen túl az idősök szocioökonomiai státuszát is vizsgálták (képzettség, a megelőző év családi jövedelme). Azt is megkérdezték, hogy az idős személy házastársa meghalt-e a megelőző négy évben. A lakáskörülmények, az egészségi állapot és a fogyatékoság is a vizsgálat tárgyát képezte. Az utóbbit hat cselekvés képessége alapján mérték (fürdés, öltözködés, WC-használat, lakáson belüli mozgás, étkezés, a vizelet és a széklet visszatartásának képessége). Ha a felsoroltak bármelyikére képtelen a személy, a kutatásban fogyatékosnak minősítették.

A tanulmányban a leíró analízis stratégiát és az általános legkisebb négyzetek regresszióját használták fel az intergenerációs kapcsolatok és az idősök szubjektív jólléte közötti összefüggés számszerűsítésére.

Általában a férfiakra és a városiakra valamivel jobb szubjektív jóllét jellemző, mint a nőkre és a falvakban élőkre. A megöregedett szülők 71%-ának a fő pénzügyi forrását az a támogatás jelenti, amelyet gyermekeiktől, illetve unokáiktól kap. A nőknél ez az arány 78, a férfiaknál 59%. A falusiaknál 79, a városiaknál 68% a fenti arány. E szerint a nők és a falvakban élők jobban függenek gyermekeik (unokáik) támogatásától. Az idősök évente átlagosan 398 jüant adnak utódaiknak (a szórás 3239 jüan). A férfiak és a városiak többet juttatnak utódaiknak, mint a nők és a falusiak (férfiak: 589, nők: 277, városiak: 601, falusiak: 203 jüan). Az adott 398 jüannal szemben az idősök átlagosan évente ennek hatszorosát (2374 jüant) kapják gyermekeiktől és/vagy unokáiktól. Ebben nincs lényeges különbség a férfiak és a nők között, de a városi idős szülők többet kapnak, mint falusi sorstársaik.

A megöregedett szülők 61%-a rendszeresen beszél utódaival. A nőknél és a városiaknál magasabb az arány, mint a férfiaknál és a falusiaknál. Az utódokkal gondolatokat gyakran megosztók aránya 73% (a nőknél 81, a férfiaknál 60%). A falusiaknál kicsit magasabb az érték, mint városi társaiknál. Betegség esetén gyermekeiktől/unokáiktól kér segítséget az idős szülők 84%-a (a nőknél: 89, a férfiaknál 74, a falusiaknál: 86, a városiaknál: 81%).

A mintába tartozó idős szülők közül a férfiak 35, a nők 7%-a volt házas. A házasságban élők aránya a városokban valamivel magasabb (18%) volt a falusiakhoz képest (16%). A mintába kerültek közül a városiak aránya 53, a falusiaké 47, a nőké 62, a férfiaké 38%. A szubjektív egészség átlaga ötfokozatú skálán 3,3-nek adódott. A férfiaké és a városiaké magasabb, a nőké és a falusiaké alacsonyabb értéket ért el. A nők 54, a férfiak 46%-ának volt valamilyen napi cselekvést akadályozó fogyatékosága. A válaszolók 12%-ának a megelőző négy évben halt meg a házastársa. Az idősek 80%-a nem egyedül, hanem más családtag(ok)kal él együtt.

A kutatás szerint az utódoktól érkező anyagi támogatás csökkenti az idősek negatív érzetét, kivéve a férfiakat, akiknél nem csökkenő, hanem 32%-kal növekvő negatív érzet mérhető, minden más változót változatlanul tekintve. A gondolatok gyermekekkel való megosztása szignifikánsan csökkenti az első negatív érzet indexének pontszámát (40%-kal). Jobban a nőknél (59%-kal) és a falusiaknál (72%-kal). Az emberek azokkal osztják meg elképzeléseiket, akikben bíznak, és akik közel állnak hozzájuk. E tanulmány szerzői szerint a gondolatok megosztása sokkal fontosabb a nemzedékek közötti kapcsolatok erősítésében, mint az utódokkal történő gyakori beszélgetés.

A házas, hanem nemzetiségű, városi idősek gazdaságilag kedvezőbb helyzetben vannak, egészségi állapotuk és szubjektív jóllétük jobb, mint a nem házas, nemzeti kisebbséghez tartozó, alacsony iskolai végzettségű, falusi társaiké. Az utóbbiaknak nemcsak a gazdasági státuszuk rosszabb, de a fogyatékoságuk is gyakoribb. A más családtagokkal élők körében erősebb a pozitív beállítottság, mint az egyedül élőkénél.

A kutatás legfontosabb megállapítása, hogy a nemzedékek közötti kapcsolatok nem pénzügyi formái fontosabbak a megöregedett szülők szubjektív jóllétében, mint a pénzügyiek. Ennek oka lehet a rendkívül beszűkült kapcsolati háló, ami erősen lerontja a jólléttel kapcsolatos érzést. A pénzügyi támogatások a negatív érzéseket csökkentik, de általában nem eredményeznek pozitív jólléti hatást.

TÁRGYSZAVAK: idősek, intergenerációs kapcsolatok, szubjektív jóllét, Kína

HAJNAL BÉLA

64/2017

Pozsony hátországja: az agglomerációs folyamat differenciálódásának háttere

Martin Šveda – Michala Madajová – Peter Podolák: Behind the Differentiation of Suburban Development in the Hinterland of Bratislava, Slovakia

Sociologický časopis, 2016. 6. sz. 893–925. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2016.52.6.290>

Az 1989 utáni átmenetet megélt poszt-szocialista országok nagyvárosainak meghatározó fejlődési útja lett a szuburbanizáció, ami alól Pozsony sem kivétel – szögezik le tanulmányuk bevezetőjében a Szlovák Tudományos Akadémia Földrajztudományi Intézetének munkatársai. Az országcsoport urbanizációs folyamataira vonatkozó ismertetésük összhangban áll magyar kollégáik véleményével, miszerint a korszak „a területiség átfogó felértékelődésének időszaka hazánkban (s a többi átalakuló országban is). A gazdaságok nem elsősorban – a korábban jellemző – ágazati beosztás mentén tagozódnak, hanem regionálisan, alapvetően a fekvési adottságok által vezérelve (ami mindenütt a nyugati térségek és a nagyvárosi terek, a külvilágra nyíló kapuk kiemelkedését hozta).”¹ Feltételezésük szerint a Pozsony peremkerületeiben kialakult és (alakuló), új lakóövezetekre más-más társadalmi-gazdasági szerkezet jellemző. A faktorökológia segítségével végzett vizsgálódásuk a városi szétterülés folyamatáról olyan változók szerint történt, mint a bevándorlók származása, gazdasági tevékenységük, iskolai végzettségük, családi helyzetük; kiegészítésként felhasználták a földhasználatra, az új építésű lakásokra és az ingatlanárakra vonatkozó adatokat. Pozsony sajátos közigazgatási helyzete következtében a szlovák fővárost általában funkcionális városi térségként határozzák meg; térbeli társadalmi tagozódását a tanulmány így eleve tágabb környezetében tanulmányozza, részben támaszkodva a kérdés korábbi szlovák–magyar feldolgozására.²

Ismertetésük szerint Pozsony fejlődésének sajátossága, hogy a szuburbanizáció felé tartó újfajta mozgás a Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon lezajlott folyamatokhoz képest a szlovákiai politikai helyzet miatt fennakadásokkal és megkéscve zajlott le. A migráció alárendelt szerepet játszott a változásokhoz történő területi alkalmazkodásban; a lakásépítéseknel leáldozott a lakótelepek létesítése, miközben a jelző-log-hitelezés hiánya és a lakosság jövedelmi helyzete következtében az egyéni lakásépítés csak szerény mértékű lehetett. A bevándorlás a peremvárosokba csak a kilencvenes évek derekától indult meg, az ott létesült lakások családi házakat jelentettek, mértéke azonban az évtized folyamán nem haladta meg a 400–800 lakást – szemben a következő, kétezres évtized évi 2000–3000

¹ Nemes Nagy József: Múltidézés: a hallgatás évei. *Területi Statisztika*, 2010. 5. sz. 469–475. p.

² *Magyar–szlovák agglomeráció Pozsony környékén*. Szerk.: Hardi Tamás – Lados Mihály – Tóth Károly. Győr–Somorja, 2010, MTA Regionális Kutatások Központja, Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet – Fórum Kisebbségkutató Intézet. 260 p. <http://mek.oszk.hu/09000/09021/09021.pdf>

új lakásával. A jelzalog-hitelezés megindulása, a földtulajdonviszonyok tisztázása és a lakosság jövedelmeinek gyarapodása felerősítette a peremkerületekbe való távoztást – ugyanakkor a városból oda költöztek azok, akik nem tudták megengedni maguknak, hogy a fővárosban lakjanak. A 2000. és a 2011. évi népszámlálás adatainak tanúsága szerint a két eszmei időpont között 45 000 fő költözött a Pozsony hátországát alkotó településekre. Az éves nettó vándorlási arányszám 2005 és 2008 között tetőzött, 19,3%-kal. A vizsgált időszakban az összes peremkerületbe vándorló 36%-a Pozsonyból költözött oda, 28% a hátország valamelyik más településéről, míg 29% Szlovákia más részeiről érkezett. A vándorlási adatok jellege miatt a számokat fenntartásokkal kell kezelni – például azok közül, akik Szlovákia más vidékeiről érkeztek, sokan évekig éltek bejelentkezés nélkül a fővárosban.

A tanulmány nem tart igényt a pozsonyi hátország komplex térvizsgálatára: a rejtett területi struktúráit kívánja feltárni, így egyebek mellett adatok híján eltekint a lakosság jövedelmeitől. A népszámlálás mikroadatai, az önkormányzatok által kiadott építési engedélyek, a 2011–2012-es évekre vonatkozó ingatlanárak regressziós számításai, a földhasználati típusokat összefoglaló 2011. évi adatbázis tényszámai nyújtották a vizsgált változók alapját. A szuburbanizációs fejlődés különbségeinek feltárására, a rejtett erők és függőségek kiderítésére a szerzők típusokba sorolták a hátország településeit, a klaszteranalízis hierarchikus agglomeratív eljárásai közül a Ward-módszerrel sorolva be ezeket az egyes kategóriákba. A független változók közötti viszony tisztázására a faktoranalízishez folyamodtak (a kezdeti adatkészlet huszonkét változójából a kommunalitás miatt tízet kizárva).

Az eredményként kapott hét típus közül az első a peremkerületi gyűrű nagyléptékű fejlesztésével írható le; a második a vegyes háttérű bevándorlókat fogadó mezőgazdasági vidékek intenzív fejlesztésével (ahol nem jönnek létre összefüggő lakóházegyüttesek); a harmadik a Kis-Kárpátok délkeleti oldalain fekvő szőlők mozaikszerű beépítésével. A negyedik a magyarok bevándorlása által vezérelt övezetként jellemezhető: ez a funkcionális városi térség délkeleti, egybefüggő mezőgazdasági jellegű, a legalacsonyabb ingatlanárakkal rendelkező területe, amely fogadja a Dél-Szlovákiából érkező magyar bevándorlókat. Az ide érkezők között csekély a felsőfokú végzettségűek száma, az övezet kékgalléros jelleget ölt, a bevándorlókat a szerzők (nem bizonyított) feltevése szerint a főváros közelsége motiválja. Az ötödik típus a természeti környezetben történő fejlesztés (a Kis-Kárpátok északnyugati lejtőin); a hatodik a Duna-parti hétvégi házaké; a hetedik a vidékies periféria a bevándorlók által vonzónak nem tartott típusa.

A következtetések szerint a felsőfokú végzettségűek előfordulása gyakoribb az első típusban, az újonnan érkezetteknek alig a fele költözött ki a fővárosból. Meglepő módon az életkor a bevándorlás területi eloszlásában nem játszik szerepet. A tanulmány eredményei arra engednek következtetni, hogy a bevándorlás a peremkerületekbe nemcsak a távolságra, az ingatlanárakra érzékeny, de nagyban befolyásolja az érkezők társadalmi-gazdasági csoportjainak preferenciáit is, vagyis szignifikáns módon függ származásuktól, az új peremkerületek térbeli elrendezésétől és az érkezők nemzetiségétől.

TÁRGYSZAVAK: szuburbanizáció, térbeli társadalmi tagozódás, regionális tipológia, Pozsony

HOLKA LÁSZLÓ